د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

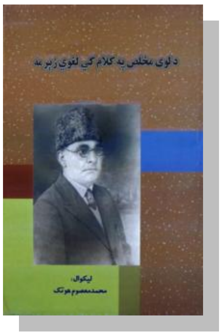

لیکوال
محمدمعصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.hotakonline.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص څوک وو؟[1]

اروابناد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)[2] د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصیت تېر سوی دئ. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر ځنګ ئي د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئي خپلو معاصرينو اديبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته ورپېژندلی وو. اروابناد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پیاوړی ملګری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاريخي علمي او ادبي حوزه کي خپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ - ۱۳۶۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکې روڼ څراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلاند ستوری ؤ. دا سړی زما د څلو پښتو کالو خواخوږی اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعاليت کي تکړه ملګری ؤ[3]". اروابناد قيام الدين خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو ، د اروابناد لوی مخلص په باب کښلي دي:

---

(1) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلې ده خو دیارلس کاله وروسته مي بياوکتله او ځيني زياتوني مي پکښې راوستلې (هوتک).

(2) د ده د زېږېدلو او مړيني نېټې زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د يوه کال توپير لري. په اوسني ليکوال (نوی چاپ - ۱۰۴۱مخ کي د علامه حبيبي د پښتو ادب لنډ تاريخ - ۲۲۵مخ په حواله ۱۲۶۰ ش کښل سوی دئ او زياته کړې ئې ده چي دا نېټه د اوسني ليکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۲۶۷ش) چاپ سوې ده. د "لوی مخلص کليات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ ش چاپ) د سريزي په (ج مخ) کي ئې دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلې ده. د مړيني نېټه ئې هم په اوسني ليکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د دلو د مياشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" ليکلې ده خو د "لوی مخلص کليات" په (هـ مخ) کي بيا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ د د لوي په ۳ نېټه" بللی دئ. زما خيال ته داسي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د دلوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د دلوي دريمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دئ.

(3) د لوی مخلص کليات - (و مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

"که څوک ګرځي ګرځي چي داسي يو سړی پيدا کړي چي د هغه دوستي او بغض د وطنيت او مليت په نقطه مبني وي نو ګومان کوم چي سترګی به شي نو آخر به ئې زړه په مخلص خوږ شي[4] ".

اروا ښاد عبدالقدوس نجيب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بيانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار يو منلی شاعر ؤ چي شعر ئې پخوانی او سلاست ئې عوامو او خواصو منلی دئ. ده پخپلو احتماعي اشعارو کي د رشوت، خيانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئې هومره له سوزه ډک دي چي په بې ميني زړو کي د ميني جذبه پيدا کوي او د مينو زړو د عشق اور لا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئې چي پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو څخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهۍ صفت ئې په هر محفل کي کيږي، د موسيقۍ استادان ئې د موسيقيدانۍ د مهارت يادونه کوي او وايي اکثره اشعار ئې د موسيقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي...[5] ".

د لوی مخلص کليات د غلام محی الدين ايوبي په اهتمام او تصحيح په ۱۳۵۱ش کال په کندهار کي د احمدشاه بابا د کتاب چاپولو موسسې له خوا چاپ سوي دي. د رباعياتو مجموعه ئې هم تر کليات دمخه په ۱۳۳۲ ش کال[6] د نوموړي ايوبي په همت د کندهار مطبعې له خوا چاپ سوې ده.

---

(4) اوسني ليکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷ کال د سالنامې په حواله.
(5) د لوی مخلص کليات: ی - ک مخونه.
(6) دا نېټه د لوی مخلص په کليات کي ۱۳۳۳ش ده چي غالباً به چاپي تېروتنه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی مخلص زوی اروانباد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵مخ -نوی چاپ) وګوري.

د اروانباد عبدالرووف مخلص درېږ زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کرښو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولووست چي زما د همدې کوچنوټي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره يادونه ځايېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دئ. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وايه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زياتي لغوي زېرمي زه دي ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکاږم. په دې کي مي دوه مقصده دي يو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې ګوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي رااخيستې ده. له ځانه ئې د لغاتوماشين نه وو جوړ کړی. ما که ښايي په دې حاضره رساله کي ځيني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مي معذور وګڼي ځکه د هر يوه مورد سره بېل دئ.

هيله ده د دې کوچنوټي رسالې په کښلو سره مي هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوی څرګندونه کړې او د پښتو ژبي کوچنوټی خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک
۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع
ټورنټو - کاناډا

(c) ketabton.com: The Digital Library

{الف}

آش:

آش یو راز خواړه دي. له اخبنلو اوړو ښخه نري نري تارونه په چاړه جوړ کړي بیا ئې نو په اوبو کې وایشوي چې پاخه سول له مستو یا کروتو سره ئې ګډ کړي دپاسه باندي وچه نعنا یا شینشوبی ودوړوي او په کاچوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کې هم خرڅېږي. آش په هوسانه کتغ کې راځي او د اشرافو خورک دئ چې پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دئ.

تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمې و آش
په بدی کې ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا برستن به خرڅ وي پر بازار
چې اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه یا اوزګړي پوستونه په اشخارو کې خیشتوي او وروسته ئې په مخصوصو تیغو سره له وړیو ښخه پاکوي. له دغو پوستو ښخه تر آش کولو وروسته څرمنې جوړېږي. په کندهار کې د پسه او اوزګړو له پوست ښخه جوړو سوو څرمنو ته (ساخت) وايي. له (ساخت) ښخه په بوټونو کې کار اخیستل کېږي، سراجان د آس قیضې او تسمې او صحافان د کتابو د وقائې ببخونه هم ښې جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو شی په زور (تاو ، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځایه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خوري د دنیا په کم و بېش
"مخلص" شکر کړه بډای سي کا درویش
او که نه له لوړه غره کړه ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی بادار په وېش
(۱۷۴مخ)

اربړی:
د خولې د خوند خرابېدل چي له ډېر خورک یا د معدې د خرابېدو له اسیته پېښېږي. څوک چي تر اندازې زیات خواړه وخوري. سهار ئې د خولې خوند خراپ، تبغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښېږي. دغه حالت ته "اربړی بدېدل" وایي. اربړی د خولې له لارې د معدې د باد خارجولو (تبغ) ته هم ویل کېږي. د اربړي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکۍ شومه وباسي او یوه ډکه پیاله سهار په نهاره په وچښي. په کندهار کي د "اربړي بدېدلو" ته (خوابدي) هم وایي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوي وه، څو واره ئې خوا وگرزېدله، رنگ ئې تک ژېړ اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکۍ شومه ورواېستله او په وئې چښله. اوس ئې لږ څه رنگ ځای ته راغلی دئ". مخلص وایي.

ببېل دي نه کړه ښه او بد لمر و اوریځ
پر سر گرزوي درست عمر د نس برځ
یا په ډېر خواړه د شپې دي اربړی بد
یا له لوږي ئې ناتوانه تېوله ورخ
(۱۴۲مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارهټ:
په مځکه کي لوی څاه، چي قطر ئې شپږ اووه متره وي، وکيني او د څرخ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه ځني راباسي او پر مځکه ئې لګوي. له ارهټ څخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي.
د ډيورنډخط د هاخوا پښتانه ارهټ ته (باوړۍ) وايي چي غالباً به هندی کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترڅ کي د "باوړۍ" لغت د خط په دې خوا کي هم عام سوی دئ. لوی مخلص ويلي دي:

چي دي نس مردار رشوت ته کړ ارهټ
پکښې ځای دي خپل پردي کړه ګډوډ
نو له کوم لوري بې باسې ريشخندي
چي د سپي په څېر دي تبر کړ دا کلک هډ
(۱۵۳مخ)

په کلاسيک ادب کي ارهټ د "ارهټ" په شکل راغلی دئ. ميرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې ارهټ کړ يا ګرداب شو
(ديوان - ۹۷ - مخ د ۱۳۵۴ش کال چاپ، کابل)

اړي:
مجبوريت، احتياج.

لوی مخلص وايي:
پر هر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه ده د سړي
له هغه ليري کوه ځان په ژوندون

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چي خپل او پردی ګډ سره لړي
(۲۰۸مخ)

اړی :
مجبوریت، محتاجی.

لوی مخلص د "اړی "لغت داسي راوړی دئ:
په سړو پسي نن ګرزو له اړی
کي کالي وي د خمتا او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه ترلي پر کوم تش کډو بګړی
(۲۰۹مخ)

ازانګه:
په نورو لهجو کي ئي (انګازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وايي:
که ملګری سوي د بد سړي یو ګام
ته به هم سي د هغه په خوی بدنام
چي له لوړي سي پر مځکه را ارتاو
که مات نه سي ازانګه خوځي د جام
(۱۹۲مخ)

اش اش:
د کندهار پښتانه حیواناتو او مرغانو ته په بېلابېلو حالاتو کي مختلف کلمات کاروي. د مثال په توګه، د دي له پاره چي حیوانات سم پر لار حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (اش اش

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمات خرو ته د تگ په وخت کي ویل کېږي. که وغواړي چي خر دي ودرېږي، (ایش) ورته ویل کېږي. اسانو ته د تگ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) یا یو بل راز اوازونه ویل کېږي. غوایانو ته د تگ له پاره (آو) وایي. اوښانو ته د چو کېدلو له پاره (ایخ ایخ) ویل کېږي.

لوی مخلص وایي:
نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوړد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳مخ)

وایي چي په کندهار کي د کهندل خان د واکمنۍ قاضي القضات قاضي غلام به پر حیواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په توکو کي ویل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".
انگېرل:
په پارسي (پنداشتن)، گڼل.

لوی مخلص وایي:
تول به انگېرو له ځانه چي را پېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم ښه کارونه دي لرِ
(۳۳مخ)

اوربز:
بیت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
يو غريب ته کوم ظالم ګډ وو په ربز
نه سو کړای هغه محتاج ځني پرهېز
ما ويل دا هم ده هسي ناکامي
لکه ځوک ناستي ته اړ وي د اوربز
(۱۲۷مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلې ده.

اووز:
ځو، ځونه، ځومره.

لوی مخلص وايي:
نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړی وينم د ځان په وير اخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې څخه ايستلی دئ او اوسني ځوانان ئي حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئي په خپلو ليکنو کي کاروي.

اوزګړی:
د بُزې (وزې) نر ته ويل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې څپې وي او فشار ئي پر دوهمه څپه (ګاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي نسته او که وي هم فشار ئي پر وروستۍ څپه اچوي. لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښېلوي وینښه دنیا چندڼ او غز
خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي یو ګز
(۱۲۲مخ)

اوژغوني:
د اوزګړو او بُزو وربښتانو ته ویل کېږي. د پسه او اوښانو وربښتان وړی دي. وړی، تر اوژغونو پستې او نرمي او په بیه هم ارزاني وي. زیړو وړیو ته هم اوژغوني ویل کېږي. د وړیو کمبله د اوژغونو تر تغر ډېره ارزښتناکه وي. مخلص وایي:

لنډ بړستن به ستا له مخه اوږدوي په کشېدو
د کمبلي پر ځای درکړي د اوژغونو زیړ تغر
(۲۸مخ)

اوږدغوږی:
د خره له پاره بل نوم دئ. غالباً به د پارسي (درازګوش) ژباړه وي. لوی مخلص په همدې معنا باندي داسي راوړی دئ:

نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږدغوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک پــــه پسې نه وي یا اش اش
(۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسار:
د اسانو خولېِ ته کيزه اچوي او عين دغه راز وسيله چي د خرو له پاره جوړه سوې وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲مخ)

"مُشه" يو راز خره ته ويل کېږی.

اوستری:
وروستی، آخره.

لوی مخلص راته وايي:
چي اوستری ورځ ارمانجن يو ماوتا
لا ړومبی ښه دئ چي ځان پوه کړو په دا
(۴مخ) - (۱۲۳مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوستری ورځ نامرده ده".

اومړی:
ناغښتی تار، هغه تار چي غښتل سوی نه وي، سُست تار، اوم سپېنسی، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اومړی تار مي غبنتی چي پـه وګنډم پرهار
رقیب راغی هم تار هم ئي پرهار کړ ګډ و وډ
(۲۵مخ)

اېغ:
سمدم، وچ کلک، شخ

د قبر مړی په لحد کي "اېغ" پروت وي.

دا لغت لوی مخلص داسي راوړی دئ:

که غریب د ناچارۍ سي درته اېغ
په منت سره ئي مه وهه په تېغ
 څوړېنګي کي دي کوم تۀوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹مخ)

{ب}

بابک:
د جوړښت له مخي د(بابا) تصغیري شکل دئ. خو په اصطلاح کي د (پلار) په معناډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا ګناه
د ادي و د بابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د نجونو په لوبو کي يوه لوبه "اژاتور" يا "اشاتور" نومېږي. دوي نجوني يو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کنبېوزي او مخصوصي بدلي وايي چي يوه برخه ئې داسي ده:

آبابکه پلاره ! ولاکه مي واده کې، چي ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اواري سرېِ غالۍ نه وي، پر ناستي مسلۍ نه وي،...

اوس به تر باغ واورم، غونچه گلان به راورم، يو به و لالي ته کم، يو به و تندي ته کم، تور مي پېکی دئ، شين خال مي زمری دئ،...

آبي بي ايمنې، په واله کي لمبېدي، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کي پټېدې، جوپون پرې پرې، جانان ته خولګۍ ورکه سبا وخت دئ د مېلې، ...

آبي بي لايکي، کميس دي ليکي ليکي، سبا به دي واده کي، زانګو به زنګوې، ټک ټک د دروازې، تاسي وګورئ چي خپل دئ که پردی دئ، جګ نری سرِی دئ، چټ کابُلی دئ...

باټ:
په درواغو سره د يو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مينده سي پـه ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ويني تبربږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا ته وائې: "ته ډېر غبنتلی سړی ئې، د زمري په جنگ ورتللای سې، په سره انگار گډېدلای سې،..." دی هم وباتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سي. خلک ئې پر ساده گۍ باندي وخاندي.

باتې:
لاپی (لافي)، شاپي.

په کندهار کي د "باتو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلي دي:
هوښ کوه په ډېرو باتو د هر چا مه سه غلط
کار دئ ښيل، خبري ښيلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳مخ)

باړ:
د توپک پرله پسې تکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:
چي ننگ شرم دي له سترگو څخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کور ودانول د بل په مال
خلک بد گڼي د خور ولور تر باړ
(۱۲۵مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ:
تود او سوځنده دښت، کوره، داښ، د نخودو او نورو غلو دانو د بریانولو طشت.

لوی مخلص راته ویلي دي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نــه پیايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شیدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:
غټ، پلن، غورس لرگی، سوټی.

لوی مخلص مرحوم وايي:
له غښتلي سره مه لوبړه په لج
ئي کم واک څه پرســوې د غاړي جج
ایرلا نه کوي هیڅ واری پر سري
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱مخ)

بدپوز:
قهرجن، مغرور، بدگوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا گرزي بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ويني دی د شــرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۲۲مخ)

برخ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خالیګاه پرده، جمع ئې (برخې) دي.

لوی مخلص وایي:
موږ به نه سي پرېنګي د چا د خدای پر پارغریب
څو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنګ وهلو د نس برخ
(۲۰مخ)

بروځ:
بروځه، په پارسي ورته (اشنان) وایي.

لوی مخلص وایي:
چي په ژوند له تنه لیري نه سي خیره د دنیا
بیا بې پاک نکړې تر مرګه په صابون و په بروځ
(۲۰مخ)

عام نوم ئې "بروځه" دئ. دلته د قافیې اړتیا د پای (ه) څني غورځولې ده. بروځه یو راز نبات دئ چي د کالیو په پرېمنځلو کي کار څني اخیستل کېږي. پښتانه مړي ته په بروځه غسل ورکوي.

بګ:
غټ، په ونه جګ، بالغ، دنګ.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

را په غاړه ده د غم تربور گلوي
یو د بل په مخ کي تیک لکه بگ
(۵۰ مخ)

بگړۍ:
دستار، عمامه (عربي). په کندهار کي بگړۍ ته (لنگوټه) هم وايي چي سمه نو مونه نه ده. نوري لهجې "پگړۍ" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
لو بگړۍ غښتي پايڅي
لڅ پړکی پــــه ختو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کي لو (لويه) بگړۍ تړل د پايلوچانو دود (رسم و رواج) وو. د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چي بگړۍ تر ټاکلي اندازې لو بگړۍ وتړي. لو بگړۍ ته په کندهار کي "خَرَټه بگړۍ" هم وايي. یو محلي شاعر ويلي دي:

خرټه مي بگړۍ ده، په پښو مي دوبېلۍ ده، په غاړه مي سدرۍ ده، پر سر مي بلوخۍ ده.

په ټوله کندهار کي تر ما نسته دلاوره
یا زیاته بزیاتره

"دوبېلۍ" یو راز موچنې ته ویل کېدله. "زیاته بزایتره" د پایلوچانو تکیه کلام وو او له هري دوهمي یا دریمي خبري سره به یې تکراراوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټي:
لرگي، د سونگ لرگي. په پارسي ئې "هيزم" بولي.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټو له نېستې
په زړوکو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر يوه کولک دي اېښې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

په کندهار کي يوازي د سونگ لرگو ته (بوټي) وايي.

بوچ:
هغه څوک چي پزه ئې پيته وي. په پارسي ورته (بينی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ويلي دي:
شپه او ورځ چي په گناه تېروې سوچ
بيا هوا که د جنت کړې خيال دي پوچ
د چړې نوم به ئې نه اخيست په ژوند
که لږ شرم وای په سترگو کي د بوچ
(۱۴۳مخ)

په دي څلوريځه کي "پزپرې کړي که شرم درلودای، د چړې نوم بې نه اخيستئ" متل ته اشاره ده.

بوڅ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان د ژړا او غم په وخت کي شونډي بوخي نیسي. "بوخ" هغه چا ته ویل کېږي چي له غم یا خپګان له اسیته ئې شونډي بوخي نیولي وي او خوابدی ناست وي.

لوی مخلص وایی:
خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوخ
ته یوازي نه ئې هسي حیران بوخ
پورته کښېنه و بد لري ژوندون
له تاوده ساړه ئې تېوله جهان بوخ
(۱۴۵مخ)

بوده:
بارورړونکی حیوان (څاروی).

لوی مخلص وایی:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بوړ:
(په اوږده واو).
اوبزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کي "بوړ" د غورمي په شان تریخ کتغ ته وایي چي د لعاب برخه ئې اوبزنه او نری وي.

لوی مخلص راته ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا تو ورځو بوړ پروت دئ سم د لاسې تودوي
ثوک چې وخوري و روغتيا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷مخ) - (۱۲۴مخ)

بوز:
(په اوږده واو)آس

کټ سامبال چي هـــديرې ته مو پر وړي
زمورږ په سر کي خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)
بوزکی:
د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خبنمبډلو) په معناکارېږي.

لوی مخلص وايي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کورکي سره جوړ
زما و ستا تر مياڼځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

بوږ:
په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کي ئې "بوږ" ته کښلي دي: "آواز درشت".

لوی مخلص وايي:
مکرہ ستونی د هيچا په وينا بوږ
هسي هم مه سه چي خوري دي لکه خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګوه د زړه په غوږ کې دا وینا
ګوره سم سړي ته سم، کاږه ته کوږ
(۱۲۸مخ)

بونګ:
ورو ږغ، د مچ زون زونګ. په پارسي ئې (طنین) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

مخلص وايي:
بې له خپل کاره بېدای پر نور څه کونګ
نه په لوړ آواز خبرېږي نه په بونګ
که بې هیلي سلام ورکړې لا به دی
شادرګرزوي له قهره لکه شکونګ
(۱۹۷مخ)

بېډَوَن:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتو لغتونه) کې ئې د غه لغت ته کښلي دي "غیر مهذب، ناتراش". ما هم دغې معنا ته په نږدې مفهوم سره اوربېدلی دئ. هغه څوک چې جسماً غټ خو د عقل له خوا پاته وي، خېله.

لوی مخلص وايي:
ری دا وهم چې زوی دي زما لوی سي بېډون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیورا:
ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دئ. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته دپ
که يو ځوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خيال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

{پ}

پاج:
يو ډول نازک نفيس سونډي يا ورېښمين ټوکر دئ چي نارينه ئې د بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوتک) نه يادېږي خو بگړۍ ئې اوس لا هم په کندهار کي رواج لري.

لوی مخلص ويلي دي:
نه سوم پوه چي دا ځای د خندا دئ که ژړا
زه غمخور د ميني نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانيات:
عبرت، پند اخيستل.

لوی مخلص وايي:
نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مخلص " خوښ په ارامي يم د خپل تن
راپا څېږئ وروڼو مخ مي کئ راتور
چي نور وکـــړي څه پانيات زما په کتن
(۱۹۷مخ)

پايڅوړ:
پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه.

لوی مخلص وايي:
له لېوه سره د بل پر مال سوې جوړ
هسي نه چي د خپل موټ په زور دي خوړ
د ګيدړ په څېر تل خوښ ئي په دا خال
چي له نورو سي در پاته کوم پايڅوړ

پړ:
ملامت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص " ناپوه
پای به پړ له دنيا تللی ئي عبث
(۱۷مخ)

پرڅ:
له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچي.

په دې لاندي بيت کي لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنا راوړی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خواري ده هم د میني په اورسون
راپسي لا د غماز د پزي پرچ
(۱۸مخ)

پسخند:
رخشند ، ریشخند ، ډرۍ.

لوی مخلص وايي:
سولې هسې د شیخۍ پـــه لومه بند
چي ځان ښه ګڼي په بل وهي پسخند
خوشي کړي د نالیدلي خوب تعبیر
د خپل کار مآل چي نـه وي درخرګند
(۱۴۹مخ)

پښ:
آهنګر.

لوی مخلص وايي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل متې په قوت
(۱۴مخ)
که دي نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئي مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلا و گرزه پر هغه د بنگښ[7]
(۱۷۵مخ)

پلاش:
د قمار یو ډول دئ چي په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:
تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمي و آش
په بدۍ کي ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا بړستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

پلمه:
بانه (بهانه).

لوی مخلص ویلي دي:
چي پوښتي دي په ډگر کي د رشتیا
هلته نه کېږي پلمه د چل وینا

---

(7) په دې رباعي کي چي لوی مخلص د "بنگښ" غندنه کړې ده، ښایي هغه روایت به وررسېدلی وو چي خوشحال ختک ئې په دستارنامه (۷۳مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کي داسي یادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چي جلال الدین د پیر روشن، یوه بنگښه وکړه – روشانیو ورته وې چي بد دي وکړل - بنگش په خوی کښې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خور شه – د روشانیو ویناربښتیا ". خوشحال خان بل ځای ویلي دي:
چي مین شي قبلوي مکر دروهونه
په یارۍ مي قبول کړې که بنگښې
(ارمغان خوشحال: ۵۲۴ مخ)
که بنگښې = که بنگښ یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴مخ)

پمن:
(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه څوک چي د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغۍ باندي د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خارښت کوي او د ډېرو گرولو له اسیته ئې رنگ سپین سي. پمن سړی تېوله ورځ ځان گروي.
لوی مخلص وايي:
هسي نه چي زه یوازي "مخلص" بار ورم د غماز
ټکوي سر له مچانو هر پمن په دواړه لاس
(۳۶مخ)

پُنډکۍ:
(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).
پر ټپ (زخم) یا دانه باندي اینبوول سوی ټوکر (Bandage). طبیبان پر گردي یا څلورکونجه پاک ټوکر باندي ملهم یا کومه بله دوا واچوي او بیا ئې پر ټپ باندي کښېږدي. دغه په دوا ککړ سوي ټوکر ته (پنډکۍ) بولي.

لوی مخلص وايي:
د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چي پنډکۍ اینبوواى نه سي د ملهم
د غریب پــه پرهار زړه دي څه غرض
(۱۷۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوپکه:
د ښکار یوه وسیله ده. د اوږده نل منځ ښه پاک او ښوی کړي. له ختهو څخه جوړې سوې مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او ښکاري ئې د هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول، پف کول) فعل ريښه سته (وګ: ښکار او کندهار - ؟ مخ).

لوی مخلص وايي:
چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختې ولې په پوپکه کي د نل
(۵۳ مخ)

له "سل ډزي" څخه مراد هغه توپک (ماشينګن) دئ چي سل ټکان (ډزي) کولای سي.

پوره:
(فشار ئې پر دوهمه څپه دئ).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
که ويسا دي وي د خپل ځـان پر هنر
تل به ګرزي لالهانده ور په ور
زړه پوره وي د تکړه موټ د خاوند
چي په هرو ختهو نښلي ځني خر
(۱۲۳مخ)

پېڅول:
د کږدۍ يا خيمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېڅول پر مختوري باندي زما
دا خينګتيا مي بس چي ته ئي راخبر
نور مي مه باسه ډګر ته د رشتيا
(۱۳۲مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان يو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکی (بوزه هاری) کوي.

لوی مخلص ويلي دي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زماوستا تر مىانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

تاش:
ټغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص ويلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډېر عالم به ځان پر بايلي په تلاش
(۳۸مخ)، (۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاو:
پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
دا غریب ته سوې له درده پر ملا تاو
او که غواړې چي نیولی ئې طبخ
(۲۱مخ)

تپ:
محوه، پوپنا، یومخیزه له منځه تلل. د یو چا چي په کومه پېښه کي توله کورنۍ له منځه ولاړه سي، وايي کور ئې تپ سو، یعني پر مېنه ئې خوک پاته نه سو. لوی مخلص وايي:

نه دي مرګ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په خبر و هر دېوال ته دپ
که یو خوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

تپاک:
ډېر زیات تلاښ کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې "جوش، محبت، توجه زیاد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وايي:

تل اخیستی ئې د سپې دنیا تپاک
په نېستۍ او هستي کي دي بلغاک
نه ارام سوې ته درست عمر یو ګړۍ
نه دي فرق وکړ د پاک ود ناپاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۳مخ)

تراټ:
منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مينده سي په ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ويني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

ترخځ:
کميس يا کومي بلي جامې ته چي اضافه ټوکر وروا چوي، دغه ټوکر ته "ترخځ، ترخځي" وايي. د ترخځو کميس تر عادي کميس لږ څه پراخ وي. ترخځ ته په پارسي کي "تريز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص ويلي دي:
چي خيرن زړه ړيره رنګ کړې په نکرځ
اشارې کوې د بل مال ته په ورځ
ګمان نه کړم چي سنت به کړې پر ځای
خوشي ړدې توره لمن ته سره ترخځ
(۱۴۲مخ)

ترله وتلی:
احساساتي، خنمبدلی.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کبره پرسېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوه ره کي).
ډنگر (لاغر)، ښځينه شکل ئې "ترنځه" دئ.
لوی مخلص وايي:
ترځان لوړ ته تل وهي له ويري رنځ
بنه ژړه سي کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئې ننوزي لکه زنځ
(۱۴۷مخ)

ترنډ:
د بي ځايه منډو، تلاښ معنا ورکوي.

لوی مخلص وايي:
ني پخپله خوري نه بل ته سوه ونډونډ
ترهول وزي د پنځو روپو په پنډ
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه درووند بار وړي ته خوشي وهي ترنډ
(۱۵۵مخ)

تروټ:
(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵مخ)

تره:
(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئي پر لومړۍ څپه دئ).
ميدان، اواره مځکه.

لوی مخلص ويلي دي:
ده ول ورک سه ته پر سد ، دا خرابات دی
چي له سمي تړي سوي پر ويرانه پېښ
(۴۰مخ)
يا:
د پېغور کاڼي به تل باندي اورېږي
ولي نه پرېږدي پر سمه تره خوار ځوک
(۴۹مخ)

"پر سمه تړه غوځار سو " يعني پر اواره مځکه چي د غوځارېدلو هيڅ راز عامل موجود نه وو ، غوځار سو.

توزنه هيله:
طمع، بي همتي، د بي همتۍ له اسيته کرېږ غاړه نيول. بايد وويل سي چي کرېږ غاړه که له بي همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هيله د خدای له دره نامېنده ده". لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توزنه هيله مه باسه نوکان
غم د چا نه خوري بډاى، کړي وير د ځان
په کړه وړه ئي د ښـــــکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سيورى نه لري اسمان
(۱۹۳مخ)

تيک:
نبغ، شخ، په جګ مغزي.

لوى مخلص وايي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تيک
غوړه مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷مخ)، (۱۷۲مخ)

{ټ}

ټپوک:
پوستين (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کي عام استعمال نه لري.

لوى مخلص ويلي دي:
تل لوړتيا کي ځي پر لاري لک و بوک
د خوار خوله د وينو ډکه کړي په سوک
هسي وايستي له سده کوټ پتلون
چي دي هېر سو د خپل پلار خيري ټپوک
(۱۸۱مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټگ:
مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:
چي په بده ورځ په ښه درځي هغه گڼه اشنا
د هر ټگ په ويړه خوله او په خندا مه سه غلط
(۴۳مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړو له پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم ټگ
(۵۰ مخ)

ټوپ:
ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح ټوپ د ټوکر هغه برخه ده چي رانيوونکي ته تر خپل استحقاق زياته ورکوله کېږي. د مثال په توگه که رانيوونکی دوه متره ټوکر رانيسي، دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتيې ورکوي. دغه لس سانتيې ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
دوه گزی ټوپ به درله درکړي چي ستا زړه سي خوشحال
چي گچه کړې په کور کي لو ښت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ټوک:
اتام، د ډوډۍ کوچنۍ ټوټې.

لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که غریب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
ځوړينګي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹ مخ)

ټوک هغي ډوډۍ ته هم ویله کېږي چي د کوځي د کورو خلک ئې مسجد ته ورکوي. دغي ډوډۍ ته (د ملا ټوک) وایي. په کندهار کي د "نسوار ټوک " اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوړو ته وایي چي په ماړه نس (مړه ګېډه) نه وي. نسوار ټوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و نمیر " یا د انګرېزي (snack) ځای ونیسي.

ټبغ:
له خولي څخه د مرتیا(موړوالي) له اسیته باد راایستل. په پارسي ئې (آروغ) او په انګرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وایي:
بډای لوی ټبغونه کاږي نس ئې موړ دئ
نه راوزي د غریب له لړمانه ړغ
(۴۷ مخ)

{ج}

جج:
چنغړک، تر زامي لاندي برخه. په (لس زره پښتو لغتونه) کي دغه لغت ته کښلي دي: "بغبغه ګلو ".

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غښتلي سره مه لوبېږه په لج
ئې کم واک څــه پرسوي د غاړي جج
ایږ لا نه کوي هیڅ واری پر سري
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

جوټ:
خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وايي:
چي څوک لږ درکړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته ابشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدي د خپلي هوښیاری
چي په دې چمو وطن کړي سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:
چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښ (ضمه) باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوه ره کي ویل کېږي.

لوی مخلص وايي.
حکومت سي ورته اړ
څو ئې راولي چابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

چخ:
ننه ایستلی، منډلی.

لوی مخلص وایي:
په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مځکه چخ
چي پر پوه سړي دي وخندل پخ پخ
ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئي ګرم
په اینداره کي دي ولیده خپل مخ
(۱۴۸ مخ)

چړوس:
بې همته، طامع، بې غیرته.

لوی مخلص وایي:
یا پخپله ئي ګتهٔ د زړه په دوک
یا راغواړه د مېړه له کوره ټوک
هر چړوس ته هیله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

چغ وبغ:
ږغ وږوغ، غالمغال.

لوی مخلص وایي:
چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بدمرغ
کړه سکته نه بېځایه چغ وبغ
که زرغانښي لګوي لکه اره

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له وچ لرګي دې نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
ګوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوړ چې تاو نه سي
زما په لړ دنیا شلومبې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هیڅکله چلاو نه سي
د سرو غوښې به خود په رذالت خورم
(۷۷ مخ)

چندڼ:
صندل، د صندل لرګی.

لوی مخلص وايي:
ببلوې وینبه دنیا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چې ئې کالي
په لکو غوټو کې کم نه سي یو ګز
(۱۲۲ مخ)

د چندڼ وني لرګی ښه بوی لري. ماران ئې خوښوي او پر دغه بوی سره راټولېږي. په پښتو ادب کې (چندڼ) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهیم دي. د تلوکان ملا حسن اخوند وايي:

چې چندڼ لره ورځي سر خو به بايلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعي مارانو ځای د چندڼ سیوري

چنغړک:
جج، تر زامي لاندي د غاړي برخه. په پارسي ئې (غبغب) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
له ظالم سره چي تل کوې کومک
د خوار زړه ته ئې په څېر د تور توپک
ګوره بله ورځ بیا مه کوه ګیله
که ونیوې په لاس تر چنغړک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:
د کور سربنته، د کور دود و دستور، ګوزاره.

لوی مخلص وايي:
شپه او ورځ دي سو په سر د دنیا سوچ
زما په خیال چي ګمان نه لري د کوچ
ځان دي موړ نه کړ په نس له کنجوسۍ
تل د کیکو غوړي باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کیکو څخه غوړي ایستل" وراشه د منتها کنجوسۍ له پاره کارېږي. ځکه (کیکه) خو بیخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي (سپږي) لا هم کوچنۍ ده. له هغې څخه د ایستل سووغوړو اندازه اټکل کېدلای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوخ:
(په اوږده واو)
تېت، پر ملا کړوپ.

لوی مخلص وايي:
ولي لړ لوړتیا د وخت کړې هسي چوخ
چي په تیک مغزي دي زړه د هر چا پوخ
لیده سوي تا رنګ ډېر چي سي بېکار
غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ
(۱۴۸ مخ)

چول:
بې اوبو دښت، بتي بیابان.

لوی مخلص وايي:
زمانه دروم‌ي له سمي مخ پر چول
لېونتوب اتڼ کي غورځي سره ټول
ځینو کړی دئ له ډېري ناپوهۍ
د غرڅي پر دربي ګومان د ډول
(۱۸۲ مخ)

چوڼ:
ګونجه (ګونځه).

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پرېږده د تندي چوڼ
د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلی وي برات په کربنه روڼ
(۱۹۸ مخ)

چوڼیا:
بنفشه يي رنګ، د انګرېزي (Purple).

لوی مخلص وايي:
اوس بیا هیڅ ئې تر هغو موندلای نه سي
څو درست مخ ئې په چاپېرو چوڼیا نه وي
(۷۱ مخ)

{څ}

څاڅوب:
څڅوب، څاڅکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وايي:
خوشي نه دي د تودو اوښکو څاڅوب
آزار ډېرو ته پيښ کړی لېونتوب
لیري ګرزه له هغه زهیره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(۱۳۰ مخ)

څپېړ:
څاپېړه، چپلاخه، چاپېړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
که د څه په غوښت ځان وروړ ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندي څپېړ
(۳۱ مخ)

ځک:
ځاځکی.

لوی مخلص وايي:
څو دي زړه نسي د غم له وینو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو ځک
(۱۸۱ مخ)

څوری:
بار، د سفر د لاري توښه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:
هر څوک مرگ خوا ته لري اړي د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
یو په بل سره پسې یو پر دې لار
مېږه هغه دئ چي څوری وړي د کوچ
(۱۴۳ مخ)

{خ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر:
(د لومړي او دوهم توري په زوره کي).
خبره، خبري.

لوی مخلص وايي:
ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کي راز ياران مخفوظ
(۴۴ مخ)

چي د مشر خبر نه وړي خوشي درومي تيک مغزی
بې غيرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپړ:
(د لومړي او دوهم توري په زوره کي).
د انسان يا حيوان د لاس پنجه "خپړه" ئې هم بولي.

لوی مخلص ويلي دي:
وس مي نسته چي ئې وکړمه علاج
نو خيرم به په خپړ گريوان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴مخ)

خپل چاروکی:
هغه څوک چي په هر کار کي د ځان گټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انگرېزي (sel-fish) ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
شر به نه ووزي د هغه له کاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل چاروکی که ئې منځ ته راباله
اوربدوي شخره د بل ولي داسپی
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(۲۰۵ مخ)

خپند:
د مځکي له سطحي سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو لړلی.

لوی مخلص وايي:
هر څوک چي مخامخ وي پر مین یمه خرگند
چي لیري مي له سترگو سي وهم باندي پسخند
سرې مي په خوږه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(۷۲ مخ)

خرپېټ:
کپه، سفوف، میده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
نه به جگوو لـه کبره غاړي یو پر بل
نه به اخلو یو د بل مالونه په خرپېټ
(۱۵ مخ)

د کندهار یوه توکي شاعر ویلي دي:
خرپېټ په لاس کي واخلي برابر مکان ته ځي
ملاعباس دئ خرپېټي
د "خرپېټ" څخه مراد (یوه کپه نسوار) دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواپُتېه:

خواپوتېه. هغه ښوک چې اشتها ئې سوځلې وي، یا ئې له ډېر خورک څخه سترګي راختلي وي. اشتها سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وایي:

رشوت نه وي له هر چا ئې مرور
سترګي رډي خواپُتېه لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوړه، ډېره لوږه

د خپل زړه ویني که وخورې په کوناغ
چې ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرګی
نه چې توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

یو راز حیوان دئ چې له پوست څخه ئې پوستینونه جوړوي. د (خز) له پوست څخه جوړ سوی پوستین د نورو پوستینانو په پرتله لوړه بیه لري.

مخلص وایي:

بېلوي وینبه دنیا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چې ئې کالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لکو غوټو کې کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشايي:
غوشايي، د غواوو او نورو حيواناتو فُضله مواد.

مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چي اخلې له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دئ چي خورې ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کې نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمړي:
پيسې.

لوی مخلص وايي:
خوشمړي چي د څو ورځو په پور له چا واخلم
که لږ څه پرې تېنگار وکړي ښکنځل ورته کوم
چي رائې کړي په ورين تندي پر مخ ئې څني خورم
هيڅوک به له مانه واخلي خپل پور په سوواني
وکړو راسئ وکورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

خپښ:
هغه خپل چي د ښځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولي ناست ئې په خوارۍ کې هسې هېښ
مړوې به نس تر څو پر کور د خېښ
چې وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سې پر ښېګڼه باندې پېښ
(۱۷۵ مخ)

خينګتيا:
خجالت.

لوی مخلص وايي:
چې څرګند سو ښه سپېڅلی بشر ستا
د نرۍ توره تياره ئې کړه روڼا
ټول بتان لــه خينګتيا ولوېده پر مخ
په وير ورانه لو مانۍ سوه د کسرا
(۱۳۲ مخ)، (۲۰۲ مخ)

{د}

دپ:
بنده هوا ، هوای راکد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
نه دي مرګ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته دپ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درب:
د دېوال د لوېدلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:
نن خاوند ئې د ماڼۍ او موټرو
چي عالم دئ ستا د درب په ننداړو
درپوهېږو ځان بخ نه اچوې پلن
چي له بډودي ميندلي په زرو
(۱۹۹ مخ)

درنتیا:
دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:
د غم و د وير توان نسته په چا پوري هرګز
د اوښکو په درنتیا سره بانو سي پر ملا کوږ
(۳۵ مخ)

دستور:
اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:
که خواران لوږې ډنګر کړه یا معذور
ته هم درست عمر په ډېر خواړه رنځور
چي دي وینو ستا په نس کي ګوړه هار
دلتې خورې هلتې راباسې په دستور
(۱۲۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دود:
رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئي وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:
غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:
يا پخپله ئي ګټهٔ د زړه په دوک
يا راغواړه د مېړه له کوره توک
هر چړوس ته هيله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هيڅ د پښي په نوک
(۱۸۱ مخ)

{ډ}

ډل:
د جوو د کښلو (ايستلو) يوم.

لوی مخلص وايي:
ځيني مځکي د ماشين په زور خيري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رخي:
لیکي، کرښي، کشونه، په ځان پسې کشول.

لوی مخلص وایي:
رشوت خور چي څه ونه مومي هر دم
رخي کاږي و کږي خوا ته قلم
خدایه ساتې مسلمان له هغه چا
چي د لاس کرښه ئې نېښې وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچینه:
اودل سوې خولې.

لوی مخلص وایي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتې ډوله وي چي خیري سي پرتوگ
له زړې رخچیني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریشخندي.

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه ګورې چې څوک ئې رخشندي
چې خواران ولې په کانو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازې ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)
په کلاسیک ادب کې (ریشخند) دئ (میرزاخان - ۲۳۹مخ).

رۍ:
فکر، چورت.

لوی مخلص ویلي دي:
رۍ دا وهـــم چې زوی دي زما لوی سي بېډون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
کې وغواړې د لوست دپاره ډېر یم په غمجن
تل خوښ تر سرېتوب د خپل زړه تبر په ناداني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

ریخ:
نري غول، اسهال.

لوی مخلص وايي:
تریو تندی له کبره سر تر نوکه سیخ
چا دي نه ولیدل غاښ په خندا پیخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لږ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرګ دئ یا یو قبض یا کوم ریخ
(۱۴۸ مخ)

{ړ}

ړینګی:
دسترخوان، هغه پنډ تو کر چي ډوډۍ پخولو پر وخت ځوالې (زغالې)
باندي ایښوول کېږي.

لوی مخلص وایي:
مورې به نه سي پر ړینګي د چا د خدای پر پار غریب
ځو ئې پرې نه کړې په ډېرو ځنګ وهلو د نس برخ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کورې باسي
اوږد ړینګی دي غوړولی
په خپل کور ئې ننباسي
ورته ناست ئې پرېښودلی
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ژ}

ژخن:
هغه لړګی چي ژخه ولري.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وچ او ښوی لرګی به تا ته درښکاره کاندي اول
بیا لانده هم به زخن وي چي ایږدې د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرګي باندي یوه بالابود غوټه ده چي پخوانیو پارسي ژبو به (زګیل) بلله. زخن لرګی هغه لرګی دئ چي دغه شان غوټه یا غوټي ولري. نجاران زخن لرګی نه خوښوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له لرګي څخه لوېږي او ځای ئې سوری پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم راخېژي.

زړوکی:
زوړ تهوکر.

لوی مخلص وایي:
کور دي خواره مور د بوټو له نېستی
په زړوکو تودوي خپله تبی
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولی
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خیګ.

لوی مخلص وایي:
سره یو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومبې وي که غوړي دي په کوم زک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلاو او د سوږسک
(۱۸۳ مخ)

د حیوان له پوست څخه جوړ سوی لوښی چي غوړي پکښي ساتل کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسیله که د اوبو له پاره کار سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار ځني واخیستل سي، بیا ئې (غړکه) بولي، که د اوړو د ساتلو له پاره استعمال سي، بنی ورته ویل کېږي.

دې وسیلې ته ځیني پښتانه (خیګ) وایي. د خیګ یادونه په دستارنامه (۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلې ده.

زلند:
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زبردست، جابر (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي.
هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل به‌ي ځني غواړمه د وچ لرګي په زور
زلند یم په تبره چاړه تورېږم غوښي د ورور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې ګټي په ستوماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زنځه، ځنځه. يو راز چنجی دئ چي ډېري پښي لري. په پارسي ئي (هزارپا) بولي.

لوی مخلص وايي:

تر ځان لوړ ته تل وهي له ويري رنځ
بنه ژړه سي کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئي ننوزي لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژی:
مشک، د اوبو مشک (وګ: زک).

لوی مخلص وايي:

ظالم تل سر په هوا ګرزي بدپوز
په مخ ننبلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بي ويني دی د شــرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي اېښوولو ځای ته (ديوسه) وايي.

{ږ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

ړوږ:
زوږ، غالمغال، چوغ وبوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:
چي دي پروت وو د بابا د سخا ړوږ
هم د ډېر ښه سرېتوب و حيا ړوږ
تا به څه رنګ بولي زوی د هغه پلار
چي له هيڅ بابه څوک نه اروي ستا ړوږ
(۱۷۰ مخ)

{س}

ساټ وباټ:
فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:
اې "مخلصه" رسيده و حقيقت ته دي ډېر ګران
په ظاهره ساټ وباټ، کړه وړه د چا مه سه غلط
(۴۴ مخ)

سپاره:
(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي او سپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني مځکي د ماشين په زور خيري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساګ:
کتغ، نګولی، سالن.

لوی مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسي بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئي په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئي ساګ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساګ.

لوی مخلص ويلي دي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسي بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئي په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئي ساګ
(۱۸۴ مخ)

سپر:
غلام ګرد، هغه دېوال چي د کور د دروازي مخ ته د سرای د غولي پر
خوا د ستر او پردي په خاطر وهل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ښې روپۍ وړې وریجې غوښې خورې په هره ورځ کې تل
یوه نیمه میاشت سې تېره نه د بوال جوړ وې نه سپر
(۲۷ مخ)

سپرمغ:
غوړزګي، غوړوالی.

لوی مخلص وايي:
که توزن مړ سې د سره مردک په سغ
و بې نه ویني پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ایشوې
د دې سپې ښوروا هیڅ نه لرې سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سپوره:
وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وايي:
تل ناروغه مې له سپوري ښوروا تن دئ
لوی سړی یم زما خوښ پلاو و سالن دئ
(۷۷ مخ)

سپوڼ:
له خولې یو وار راوتلې ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پرېږده د تندي چوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند په کره کي نسته ځای د سپونې
کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلي وي برات په کرښه رونې
(۱۹۸ مخ)

ستم:
(د سین په سکون).
ساه شرل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
ځان ته نه ګوري چي څوک ئې رخشندي
چي خواران ولې په کاڼو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازي ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۶ مخ)

سټ:
تباه او برباد، د پښن سندان (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
ځکه چي داویش نه دئ زماو ستا په لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل سټ
(۱۵ مخ)

د "سټ" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته ګرم نه ئې سلمانه د تا غوټ نن ورخي مټ سو
ناسر په سرې کم دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسر د کندهار په جنګ کې ستړ سو
(رفیع، حبیب الله، کتابونه دریابونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنګ څخه ئې د آزادۍ هغه جګړه ده چې د افشار نادر له لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسرو د سیدال خان په مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:
د ډبرې په شان ډېر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې (سنګ خارا) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
چې بازار کې څه رانیسي تله خیري کانې کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:
ګیلګی، خوسی، د غوا بچی.

لوی مخلص وايي:
مېږه، مینده تر شا خسي څوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:
فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا و کاروبار ته مي لاس نه ورځي هیڅکله
سد مي ورک سو لېونی یم عقل و فکر مي برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلګ وایي: "په دې باب زما سد کار نه کوي" یعني عقل مي نه په رسېږي، سر مي نه په خلاصېږي.

سرانبن، سرانبی:
حریص، ارواوړی، حرص.

لوی مخلص وایي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرانبن
چي ډوډی بې لاندي نه کړې څوک تر غانبن
که هر څو ورپسې ځغلې په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړې وانبن
(۱۷۵ مخ)

سکته مي په هر څو ګټه نه سي له سرانبی
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنی
د بل و لږ دنیا ته مي نیسي کپنی
چي وي کارېم له ګوتو ځني ژر په اساني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (ګولی) آواز.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
وبې نه وینې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ایشوې
د دې سپې ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سکاڼ:
یو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وګ: لس زره لغتونه).

لوی مخلص وایي:
کټ سامبال چې هدیرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کې خیال د سکاڼ دئ یا د بوز
(۳۳مخ)، (۱۷۲مخ)

سَکته:
قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
سکته مې په هر څو ګټه نه سي له سرابنې
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکې بنې
(۷۵ مخ)
چې خاوند دې روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځا یه چغ وبغ
که زرغابنې لګوې لکه اره
بې له وچ لرګې دې نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سل:
(د لومړي توري په زور "فتحه").
څل، له لرګو څخه جوړ سوی تخت دئ چي تر لاندي ئې پرسېدلي ژي (مشک) یا وچ کدوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کښتۍ کار ځني اخلي. پر سل (څل) باندي بارونه او انسانان د رود له یوې غاړي څخه بلي غاړې ته پوري باسي. له سل (څل) سره اوبازان هرومرو ملګري وي او کرارکرار ئې څنډي ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسیلې ته (خیګ) وایي. خیګ دغوایي له پوست څخه جوړ سوی مشک دئ.

لوی مخلص وایي:
ټول دریاب کي جهازونه ځغلوي
ستا په سیند کي پروت د مات کدوانو سل
(۵۳ مخ)

سلاپور:
سود، پر نغدو پیسو باندي ګټه اخیستل. هغه پیسې چي په یوه ټاکلي فیصدي ګټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور یو راز بانکي کاروبار دئ. د سلاپور معاملې ته په کندهار کي "شني په شني ګټه" هم وایي. په سلاپور باندي پیسې اخیستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دئ خو په کندهار کي ډېرو متدینو سوداګرو لا هم دا کار کاوه!

لوی مخلص وایي:
تل خورم د سلاپور ګټه ساړه وي که اهاړ
پر سل سل ځني اخلم د چا کار چي وي ویجاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۷۵ مخ)

سمور:
(سمور) يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئې پوستين جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوی پوستين هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

سوټک:
د آهنگر (پښ) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

سوونکی:
ډېر سوځوونکی، توند.

لوی مخلص وايي:
و دي سوم اشنايه د بيلتون په سوونکي اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سوڼ:
له پزي څخه مواد راایستل، پزه تک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز ته هم سوڼ وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
"مخلص" خلک چي مي فکر ګنې روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
پـه وطن کي چي څوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸ مخ)

{ش}

شُپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص وايي:
پر سپېڅلو شُپيان وايي لروبر
دا دي نه دی سرېتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لړو ړ بر
هغه سپين کالي ته نه ږدي تور استر
(۱۲۳ مخ)
شخ:
تيک، نېغ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ځي له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو ، ستا ډب دئ د خوار اخ
(۲۱ مخ)

شني په شنې:
په سود پیسې ورکول (وګ: سلاپور).

لوی مخلص ویلي دي:
چي دي ګټه شني په شنې ده پر سل لس
کړې به ډېر مسلمانان له مائې پس
مورې ګمان نه کړو چي در به سي په ښه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائې" څخه مراد پانګه، سرمایه ده.

شو په شو:
تیت و پرک، پاشلي.

لوی مخلص وايي:
پردی وي پاته مري، ما ټوله کړې شو په شو
پر لار د جواری ولاړې یا ګار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شوږ:
د سترګو په ناروغی اخته، په پارسي ئې (شاریده چشم) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
په هر کور چي زېرمه نه وي د هلک
پای به شوږ په سترگو گرزي په سر پک
چي پرې ونه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادي بابک
(۱۸۳ مخ)

{ښ}

ښرنه:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مځکه چي ښره ولري، مالگينه وي.

لوی مخلص وايي:
لو يه بېغمي ده د غريب له هري خوا
هيڅوک له ښرني مځکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

ښوی:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:
پر کاره نه پاتېږي له تا مری نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(۵۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيلی:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:
الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښيلی خوشي ځغلم شاوخوا
نسته هيڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:
يو راز سنگين او قيمتي ټوکر دئ.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غتی:
گردی شی، گلوله، گردی غوټه، د مثال په توگه: د واورو غتی.

لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

غتېي د زړه د وینو مي پیدا کړ بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنگین ختن زما
(۲ مخ)

غَرَه:
(فشار پر دوهمه څپه دئ).
مغرور.

لوی مخلص ویلي دي:
فکر کړه چي غره نه سي پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناڅاپ
(۱۱ مخ)

غړومبېدل:
د زمري او توپونو آواز ته "غړومبی" وايي. غړومبېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:
توره وباسه له تېکي د مړو په دود میدان کي
چي په زور د رته غړومبېږي سر ئې پرې د هغه شېر کړه
(۲۳ مخ)

غز:
یو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لړو اوبو پايي. په دښتو کي لیدلي کېږي. پارسي ژبي ئې "درخت گز" بولي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
بېلوي وینه دنیا چندڼ او غز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي یو ګز
(۱۲۲ مخ)

غوز:
(په اوړده واو).
په (لس زره لغتونه) کي د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب ګردرودها ".

لوی مخلص وایي:
په دریاب کي تړي ګرځو لکه کب
یا چي سوړ نه شي په واوره د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:
د ځوزو (اغزیو) هغه بار چي انسان ئې پر شا باندي تر ځایه رسولای سي. په پارسي ورته (پشتاره) وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
پرهار شا کړه د اغزیو په دروند غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وړي لکه مږ
(۳۱ مخ)

غوندي:
جوال، غټه بوری (بوجی).

مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل وس که هر څوک درونډ بار وړي د حرص
زه به غونډي ځغلوم مېږی خشخاش
(۳۸ مخ)

غبلي:
رمه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غبلي نه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډۍ ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لانده پټير اوړه پر ګرديو ډبرو راوپېچي او اور پر راواړوي. تر پخېدو وروسته ئې سوي ځايونه څني وتوږي او پاته برخه ئې د پخي ډوډۍ په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" نفس سپی دي وتلی دئ تر واک
چي په غم کي د روزۍ ئې کړ هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خوړک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کاڼی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاڼی غتې گردې ښوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کاڼی د ترازو هغه ډبري ته وایي چي د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دې لاندي څلوریځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسې تله خیري کاڼی کم
پوره حق به دې درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

کَپَنۍ:
له ډېر ځښم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وایي:
سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرانښې
که څه له ځپلو سپینو سرو لرم ډکي بنې
د بل و لږ دنیا ته مي ونیسي کپنۍ
چي وې کاږم له گوتو ځني ژر په اساني
وګړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

کپۍ:
موچڼه، پڼه.

لوی مخلص وایي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتې ډوله وي چي خیري سي پرتوگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

کتغ:
نګولی (خواړه)، سالن.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

کته:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړی څپه دئ).
د څارويو پر شا باندي د سپارلۍ یا بار وړلو په نيامت چي کوم څه
ايښوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
د آس له پاره ځين (زين).
د اوښ له پاره کته.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وايي:
د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې او سار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته مثال کي "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چي ولي؟

کجل:
د سترګو رانجه.

لوی مخلص وايي:
څو چي خاوري ئې د لاري رانجه نکړې د لېمو
که ئې سل ځله کجل کړې لا به ګرځې نابينا
(۴ مخ)

کډهل:
د کندو په شان د اوړو د ساتلو ځای، په مځکه کي لوی غار، ډب چي په پارسي ئې (ګودال) بولي.

لوی مخلص وايي:
ډک کړی له غنمو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم څو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کربن:
نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کربن
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښن
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا و ګرزه پر هغه د بنګښ
(۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرملاغ :
ملاق، پر سر سره اوښتل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " تل د سپی دنیا په سراغ
نه سوې یو گړی په درست عمر فراغ
که ئې غونډي په زر ورکړې سپيني سرې
لا وهې توري پيسې ته کرملاغ
(۱۸۰ مخ)

کرنگ :
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه ").
یخی، منجمد.

لوی مخلص وايي:
چې په کور کې دې نن بیا دئ سروز و شرنگ
ډېر خوارہ دي پاخه کړي دي رنگ رنگ
د ببوزلي په حال هم کړه ځان خبر
چې د لوړې[1] ویني زړه کې سوې کرنگ
(۱۸۵ مخ)

کړچ:
(د لومړي توري په سکون).
د لرگي یا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وايي:

---

[1] د لوړې = د لوړې ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه له غمه ستا غمو کړ هسې وچ
چې ماتېږي په غوږو ئې اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کنبں:
(د لومړي توري په زور).
د یو شي د کشولو آواز (لس زره پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دې لاندې رباعي کې د (زور، فشار، میلان) معنا لري.

ډېر د پور په کنبلو مه کړه پر چا کنبں
که ئې نه لرې ببخاېه دی ستا کنبں
په درست عمر که پوهېږې په وینا
چې ونه کړې د نیمګړي پر خوا کنبں
(۱۷۲ مخ)
له "نیمګړي" څخه مراد (فاني دنیا) ده.

کغ:
سرو سوو غوږو ته د اوبو یا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ویل کېږي.
کله کله د غه آواز ته (جیز) هم وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
که توزن مړ سي د سره مـــردک په سغ
و بې نه وینې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ایشوې
د دې سپي ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کک:
خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وايي:
ځو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبيعتاً دئ ياقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناوېز:
يو راز سنګين ټوکر ته وايي چي د ناوي پر سرئې اچوي.

لوی مخلص ويلي دي:
چي د جاه په هوس ځوک کړي پالېز
خود په غاړې رسوايي د غم جهېز
د لختيا جامې به ډېر درلـود عزت
کې[1] استر نه وای د هسي کناوېز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:
بخيل، ممسک.

لوی مخلص ويلي دي:
اوړه ورکړي ماندينې ته په خپړ
که ډوډی لږ سي وهي ئې په څپړ

[1] کې = که ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ به تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سپي په دي خبره خږ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځږ:
برېستن، تلتک، لحاف.

لوی مخلص وايي:
که د بد سږي پر خواوهې چوپږ
خود اخته به ئې درست عمر په ګرېږ
دروغ تن به ئې خوند نه وي تر هغو
چي پرېوزي د ناروغو په کنځږ
(۱۲۵ مخ)

کنسکی:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخیل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرانښ
چي ډوډی بې لاندي نه کړي ثوک تر غانښ
که هر څو وریسي ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دي سپي له غاړي وانښ
(۱۷۵ مخ)

کواره :
د غزه يا انارله لښتو څخه جوړه سوي وسيله ده چي انګور يا نوري مېوي پکښې انتقالوي. د کواري شکل اوږد او په عمودي ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اينبوول کېږي. د خولې قطرئې تر بېخ غټېږي. کوارې ته "کوارچه" هم وايي او کوچنۍ ته ئې بيا "سَوَدَه" وايي. پارسيبانان ئې (زيمله) بولي.پخوا چي له افغانستان څخه برتانوي هند او بيا پاکستان ته مېوه صادرېدله، په همدې کوارو کي ئې پر څارويو باندي انتقالوله. د موټرانو په راتګ سره د "کوارې" ځای "کرېټو" ونياوه.

مخلص ويلي دي:
چي مېوې په کوارو کي ځايوې دباندي خوا
وراسته لاندي پکښي کښېږدې ښه ئې واوړې پر سر
(۲۷ مخ)

کوبۍ :
حباب.
لوی مخلص وايي:
څوک چي تل ګډ دئ د ځان په ستايش
د هغو پر حال ژړا راځي وش وش
سر ئې نسته که ئې پورته کړې خولۍ
د اوبو د سر کوبۍ ده ميانځ ئې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوتک :
غټ لرګی چي شپنيان ئې له ځان سره ګرزوي.

لوی مخلص وايي:
تل په تاو ګرزي مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوړه کړه زرا و لک
څوک ئې ماته نه کړې څنډه د ډوډۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا د مخه خوري پر سرد مرگ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:
برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص ویلي دي:
نن د هیچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښي څه زوز
هر سړی وینم د ځان په ویر اخته
خپله کوټه لویوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی :
کودرکی، کودری په پارسي (تیکر، سفال) ورته وایي. د خاورین لوښي ټوټه.

لوی مخلص وایي:
مخ پر لورکړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرڅ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک :
ټیک، د تندي لوړه برخه.

لوی مخلص وایي:
کور دي خواره مور د بوټو له نیستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړو کو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر يوه کولک دي ايښي وي خولې
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستي، خواري.

لوی مخلص وايي:
د خپل زړه ويني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
يو راز غوړي داني دي چي ځينی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازگي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړې که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

کونډيانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کاره ئې لاس وخېژي حیران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډیانه ږغ
(۴۷ مخ)

کونګره :
(دري څپې ویل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه ګوري، فالبینه ښځه.

لوی مخلص ویلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونګرو باندي څه ګوري خپل فال
مخ د خیر به ونهویني هیڅ وخت
نه په ورځ او نه په میاشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کهال، کهاله:
لټ، تنبل.

لوی مخلص وایي:
لټ نه کار کړي نه پروا لري په ننګ
غزولي پښې کهاله پر نس ځنګ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د متېه خرو خاوندان وي ډېر په تنګ
(۱۸۵ مخ)

متېه خر به غالباً (مشه خر) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کهی:
یو راز تېشه ده چي بوټی په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:
د کهی لاستی که نه وي له خپل ځانه
له ریښو به وونه، نه سي په لګ لګ
(۵۰ مخ)

{ګ}

ګادړ:
ناکس.

لوی مخلص وايي:
د مېړه پر خپل مړوند باندي تکیه
منت نه مني پر ځان د هر ګادړ
(۳۲ مخ)

ګار:
تاوان، مصرف، لګښت.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پاته مړی ما ټوله کړی شو په شو؟
پر لار د جواری ولاړې یا ګارسوې د مېلو
(۷۵ مخ)

ګاړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستېږ، ګاټه شلومبې.

لوی مخلص وايي:
پښتون تل هګۍ، شيدې، ګاړه، غوړي خوري
په تودو ژړو اوبو ئې پروا نه وي
(۷۲ مخ)

ګاوله :
چپلکه، موچنه.

لوی مخلص وايي:
که پخوا وو په وطن کي هسي چوټ
چي په پښه د چا به ګاوله وه يا بوټ
نن دنيا غواړي خپل دود له هره چا
موږ ته هم ښايي چي وکړو پتلون کوټ
(۱۴۰ مخ)

ګچه :
اندازه.

لوی مخلص وايي:
دوه ګزی ټوپ درله درکړي چي ستا زړه سي په خوشحال
چي ګچه ئې کړې په کور کي لوېشت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ګډ:
خبري کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
تش کوگل بدن مي وچ کړ د يار غم
ځکه ګډ يم په نارو لکه رباب
(۹ مخ)

اوس په دوارو لاسو ګډ ئې بل ته نه ورکوې وار
موږ نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطيب
(۹ مخ)

ګراتی:
(د ګاف په سکون).
خيري کوټ، کرتی.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانی
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامی
ګراتی ډوله وي چي خيري سي پرتوګ
له زړې رخچيني جوړه سي کپی
(۲۱۰ مخ)

ګرالبي:
خيري ګرېوان.

لوی مخلص وايي:
کې زه ستا له ګرالبو وړم تې زما له ګرالبو
له خپل وروره ګټه لو شرمساري ده
(۲۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړ:
هغه څوک چي د بدن وربېښتان ئې تر اندازې زیات او ګڼ وي، پُرموی (پارسي).

لوی مخلص وایي:
چي سموالی د چا نه واوري په غوږ
په ورو وروتګ غلط مه سه د هر ګړ
شرمښ غلی تر شپانه پوري ورځي
څو چي ونیسي تر غاړه د بل مږ
(۱۲۹ مخ)

ګله واره :
ځولۍ وشمه تو کر چي د آس پر شا باندي پروړ له یوه ځایه بل ځای ته انتقالوي.

لوی مخلص وایي:
ببل دي نه کړه سره ښه او بد په چڼ
کار د دین دنیا دي واړه پله ګڼ
ګله واره نس د وریجو غوښو ډک
لا ناري وهي چي کمه دي بانجڼ؟
(؟مخ)

"پله ګڼ" سره ګڼ، پله شلول.

ګنده:
(فشار پر اوله څپه).

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لخښرې دي پړکي
که پښې پتې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

ګنډهېر:
تریخ، زهر.

لوی مخلص وایي:
"مخلص " پاڅه نن دي وار دئ د ملي ژبي خدمت ته
پر دښمن د پښتنوالي درست خوارېږه واړه ګنډهېر کړه
(۲۳ مخ)

ګنګړې:
جنجالونه، سرګرداني.

لوی مخلص وایي:
اعتبار د دنیا مه ګڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که څه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زړو ګنګړو غمو اخته
د غریب غم تش یوه ډوډۍ د وخت
(۱۳۷ مخ)

ګودړ:
زوړ ټوکر.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له قدره پر دنیا سې څومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره څوړ
د وربښم تو کر ښایسته کړي په زر تار
آخر پروت دئ پر انبار لکه ګودړ
(۱۲۴ مخ)

ګوسړي:
د شا پاله پر څټ باندي واري خوړل.

لوی مخلص وایي:
د بګړۍ ولوني په غاړه کي لوېدلي
ګوسړي خوري پر څټ هیڅ ری ئي تر شا نه وي
(۷۳ مخ)

ګونده:
ګله واره، د پرورو لوی جوال.

لوی مخلص وایي:
د تروټ پر ځای مي بد ایسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورین ګنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر وروز سي برابر
د پرور په ګونده ځي زه ئي نه یم ارماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

{ل}

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاښ :
مړی، لاش، نعش (پارسی). لاښ د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
چي و بډو ته پر اړخ لکه چنگاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص" ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده وړی سپی او مردار لاښ
(۱۷۲ مخ)

لت :
وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)
لج:
سرټمبه گي.

لوی مخلص وايي:
له غبنتلي سره مه لوبړه په لج
ئې کم واک څه پرسوي د غاړي جج
ايرلا نه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لچ:
د سترگو یا گوتو یو راز ناروغي ده. څوک چي په اخته سي خورا سخت دردونه گالي.

لوی مخلص وایي:
ما چي ولیدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم ترلچ
(۱۸ مخ)

لنبن:
لاښ. د مړه سوي حیوان جسد.

لوی مخلص وایي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکښ
چي له ښو څغلي پر شا په بدو خوښ
له سپېڅلي گتهي نه کوي خپل ژواک
خوله وهي لکه تېپوس په مردار لنبن
(۱۷۵ مخ)

لښکښ هغه چا ته ویل کېږي چي له سلاخاني (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک وبوک :
پورته وکښته، لوړي و ژوري.

لوی مخلص وایي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک وبوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړې په سوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۱ مخ)

لغوړن :
بې نظافته، خیرن، چټل، خواګرزن.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تامړی نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(**۵۵** مخ)
یا:
هغه مور و پلار د وړکو دئ دښمن
چې له کوره ئې راباسي لغوړن
ځوک چې نه کړي ښه پالنه د اولاد
خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن
(۱۹۲ مخ)
لغوړن منفي صفت دئ که د چا له نامه سره یو ځای راسي، په عیبو کي ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځیني لیکوال د مثبت صفت په توګه کاروي چې ما (هوتک) ته سهي نه ایسي.

لوړمالوړ:
شورماشور.

لوی مخلص وايي:
درست عالم دئ کښېوتلی د دنیا په لوړمالوړ
چې نه خوار پکښېي ودان نه د بډای سو زړه په جوړ
(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه بیت کي "لوړمالوړ" د (شورماشور، سرګردانۍ) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کي نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کي ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :
د سر له خوا.

لوی مخلص وایي:
خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لخبړې دي پړکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳مخ)

له مغربه پاله :
د مغرب له خوا.
لوی مخلص وایي:
پر ګناه باندي چي دومره ئې زړه ور
خو په تله د مرګ پر لور نه ئې خبر
ستا په خیال چي تر هغو به ئې ژوندی
څو راخېژي له مغربه پاله لمر
(۱۵۸مخ)

{م}

ماغوت :
یو راز فیریني ډوله خواږه خواږه دي. ماغوت د بډایانو خورک دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خو د دي نس غواړي پلاو ، قورمه ماغوت
سپور د کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(۱۳۵ مخ)

مانده:
کوچنۍ شپله.

لوی مخلص وايي:
بد رواج کړه لار د دين راخخه ورکه
ځو له سمي مخ پر غره يا پر مانده يو
(۲۰ مخ)

ماڼېجن :
خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:
چي ووينې اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي ماڼېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(۱۰ مخ)

مچک :
کوږ لرګی چي له درختو څخه د مېوو شکولو پر وخت د وني ښاخونه د کښېې خوا ته په راکشوي. هغه لرګي ته هم مچک وايي چي خره په شړي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :
گولۍ، مرمۍ.

لوی مخص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
ټپ د بدي وینا بولم مرگیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغتپانه :
یو ډول حشره ده چي ځیني پښتانه ئې (گونگټه، گونگټ) بولي. دا حشره له خوشایو (غوشایو) څخه گردۍ گردۍ ټوټې جوړوي او د خپل غار پر لور ئې رغړوي. دغو گردیو ټوټو ته هم مرغتپانه ویله کېږي. مرغتپانه (گونگټه) په پارسي (قانغوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
ټول د خپلي گټي لور ته مرغتپاني رغړوي
زماني په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :
مېړانه، همت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
څه بد خوی د رپاته سوی د يرينه
نه مړانه ده نه خوی د نارينه
چي د باندي دي خوا بده سي له چا
کور سوتی واخلي پر خپله ارتينه
(۲۰۳ مخ)

مړوښه، مړوښي :
وا ده سوې ښځه، هغه ښځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:
چي له کاره ئې لاس وخېژي حيران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډيانه رږغ
(۴۷ مخ)

مکړی:
يو راز سور کوچنی چنجی دئ چي په اوبو کي پر ملا غبرګ غبرګ سره اوړي. معمولاً په ځاهانو (ځاګانو) کي پيدا کېږي.

لوی مخلص وايي:
په بدي مو کړه يو بل سره انډانډ
سره نه سوو د خوږمن پرهار په ګنډ
"مخلص" نه کړم هيڅ ګيله له زماني
زه پخپله يم مکړی د هغه ډنډ
(۱۵۵ مخ)

منګ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:
په منگ تېر تر شپېته یم لامي زړه غواړي ځواني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۲ مخ)

مُنگاچي:
مُنگاري، د خښم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان یا بل چا د بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
لو بگړی او ښکر په گنډه څه ضرور
چي وینو په منگاچو دي مخ سور
خبر نه یو چي غښتلی ئې رشتیا
که دي مور غښتلی ستایي پر تنور
(۱۵۹ مخ)

موشه، مُشه :
یو راز خره ته ویل کېږي. موشه خر زیاتره نه د بار وړلو وي، نه د سپارلۍ. له مستۍ له اسیته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زروکړي اوسار، کته اطلس

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۷۲ مخ)

مینده:
ناخسي پسه.

لوی مخلص وایي:
مېږ، مینده تر شا خسي څوړند وي مدام
بهاورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۳۷ مخ)

{ن}

ناتار:
ناتار یو راز خواړه دي. په مستو یا شلومبو کي ډوډۍ وره کړي وروسته پیاز، هوږه او بادرنگ په ګډ کړي، دپاسه نعنا یا شینشوبی پر ودوړوي. ناتار د گرمۍ د موسم خواړه دي. اولنیو کابلیانو "جان عمه" ورته وایه.

لوی مخلص ویلي دي:
خپل پردي ئې هیڅ تر ستوني نه تېرېږي
تر پلاو ئې د تروو شلومبو ناتار خوښ
(۴۱ مخ)

نرد:
د شطرنج په شان یو راز بازي ده.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود بایلل به دي په نرد وي یا په تاش
چي په دې توګې ګټې هسې ښندي
خانه !ستا پر هوښیارۍ باندي شاباش
(۱۷۳ مخ)

نیمګړې :
مجازاً د (فاني دنیا) په معنا.

لوی مخلص ویلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې ببخایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وینا
چي ونه کړې د نیمګړې پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ویلي دي:
خدای دي هیڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومې په سپیتانه او احتیاج
که درونتیا په سر کي درد پیدا کوي
پر سر مه سه د چا هسې ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:
په مړتيا کي هر سړی کوي ياري
هم وربولي دي په جار و په واري
دا ځرګنده چي په وخت کي د نېستۍ
پلار له زويه څخه کاندي بېزاري
(۲۰۹ مخ)

وازګه :
ځيني پښتانه ئې (وازده) بولي، دکندهارپښتانه وازګي ته (مو) هم وايي.

لوی مخلص وايي:
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازګي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۳۷ مخ)

وابښ :
د اوښ د غاړي مهار.

لوی مخلص وايي:
نن د هيلي وابښ "مخلصه" وشلاوه اشنا
خدای زده چي بې بيا په محبت کړي سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)
يا بل ځای:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرابښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ډوډۍ بې لاندي نه کړې ثوک تر غابن
که هر څو وړپسي څغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دي سپي له غاړي وابن
(۱۷۵ مخ)

وابن :
(فشار ئې پر لومړی څپه دئ) میده سوی ناپاک درمند ، د "وانه" په شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه وانې ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وټ:
لو سوی کښت، خالي مځکه.

لوی مخلص ویلي دي:
څوک به لري مځکي درمندونه وانې ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وړږ :
د آس د څټ وربښتان.

لوی مخلص وايي:
که د خوارزړه په دنیا پسي وي خوړږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ هم هسي دئ په غم د ډېر و لږ
اوبو وړی که لاس اچوي و ځگ(ته)
سپاره هم لـه ويري نيسي د آس ورږ
(۱۲۹ مخ)

وږېجن:
زلخوږی، ډېر وږی.

لوی مخلص وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وږېجن له غريبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطايي، بېره (وېره).

لوی مخلص وايي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د يار د مخ
يارانو ما ليدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{هـ}

هل:
د يوي کولو تېش.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجار د خوني ور کړي هم ښه کټ د پرېوتو
کلکي مځکي په څیرېږي هل ئې د ېر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:
له چتې وتل، وارخطايي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوړه مال که دي بیان کړي څه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:
حیران، اریان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:
ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر څو پر کور د خېښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هیڅ به نه سې پر ښېګڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

يپ:
غوټه، ډوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
ځان ته ګټه وروړ ته زيان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چيرته وو ببلتون
تا مينده کړ، سي د مرګ په غوټه يپ
(۱۳۲ مخ)

يوم:
ببل، ببلچه.

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي او سپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

وراشي او اصطلاحات

ماغزه شلومبي کېدل:
دا وراشه هغه وخت ويله کېږي چي يو چا ته بيا بيا يو مطلب ووېل سي او هغه غوږ نه پر نيسي نو وايي چي د سر ماغزه مي شلومبي سوه خو پر تا ئي هيڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ويلي دي:
د "مخلص" ماغزه شلومبي په ډېر ويل
نور مي پسله دي يارانو کړئ معاف
(۴۷ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باد تر وړی سپک:
ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:
نو چي لوی سي مور او پلار
کړي د باد تر وړی سپک
(۴۹ مخ)

پر غوږ وهل:
نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي څوک نه غواړي چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:
ځان ته وایم پر غوږ نورو وهم چي پوه سي
زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم
(۷۸ مخ)

نه مات نه څه توی:
دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو څوک پر نه څه باندي خښمېدلی وي او د خښم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:
ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع
چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع
خو نه مات او نه څه توی دي نو پر څه
خوند د شات لکه ګنډهېر کړو په نزاع
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملک تر مخ د غاتري (کچري) تر شا نه تېرېدل:
دا متل وشمه جمله ده. د کلي د ملک تر مخ که ثوک تېر سي هرومرو کومه لانجه ورته پېښېږي او د غاتري (کچري) تر شا که ثوک ودرېږي په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه یا متل ویل سوی دئ.

لوی مخلص وایي:
د چا پام چي ځان ته نه کړي ځه چابک
هر سړی په درنو دروند په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی، تر شا
مه ترمخ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:
ځان ناخبره (ناگومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وایي:
چي ترلی ئې په سل فکره غمجن
ځان شلوه له تولو ، حال واچوه پلن
تر هغو به هوسا نه سي په ژوندون
څو په پښه کي دي سپنسی لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن" لیکل سوی دئ چي د چاپ غلطي ئې بولم.

ځان کوڼ اچول:
دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " خلک چي مي فکر ګنې روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
په وطن کي چي څـوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:
توبه د کندهار په لوېديځ کي د کوړک په غره کي د يوې سيمي نوم دئ.د
دغه ځای خلک چي له چا څخه کوم نادوده عمل ووينې نو وايي چي
"توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای ".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دئ:
چي پر لار ځې د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهې له خياله په سرِمو
نو راوړی به ئې ته يوازې مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو "
(۲۰۰ مخ)

له ږيري لکۍ جوړېدل:
دا وراشه د ځان شرمولو ، نامناسبه کار کولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:
نن منصف ناستئې د عدل پر چوکۍ
ګوره خرڅ چي نه کړې دين په څو روپۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له حقه دي مخ گرزاوه پر خټ
نو له رېږي به دي جوړه سي لکی
(۲۰۷ مخ)

میرزا عبدالقادر بیدل هم د پورتنۍ ځلوریځي د وروستي نیم بیتي مطلب په یوه بیت کي ویلی دئ:
پیش بینی کن، زننگ حسرت ماضی برا
بر قفا نظاره کردن، ریش رادُم می کند
(دیوان بیدل، جلددوم، ص ۹۱۵ ، تهران ۱۳۸۲ش)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library